

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МОЛОТОК ІГОР ФЕДОРОВИЧ

УДК 336.14:338.244.47(477)(043.3)

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАТНОСТІ
МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – докторка економічних наук, професорка *Васильєва Тетяна Анатоліївна*, Навчально-науковий інститут фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького Сумського державного університету, директорка.

Офіційні опоненти:

докторка економічних наук, професорка *Виговська Наталія Георгіївна*, Державний університет «Житомирська політехніка» Міністерства освіти і науки України, завідувачка кафедри фінансів і кредиту;

докторка економічних наук, професорка *Кузнєцова Анжела Ярославівна*, Університет банківської справи Міністерства освіти і науки України, ректорка.

Захист відбудеться «11» грудня 2020 року о 10:00 год на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 у Сумському державному університеті за адресою: 40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розісланий «10» листопада 2020 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук, доцент

А. О. Бойко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Відповідно до Стратегічного плану діяльності Міністерства фінансів України на 2018–2021 рр. ключовими пріоритетами України у сфері управління публічними фінансами є ефективне виконання бюджетів та оптимізація розподілу ресурсів між рівнями бюджетної системи. Виконання цих завдань також перебуває у фокусі реформи фінансової децентралізації (ФД), що розпочалася в Україні у 2015 р. і має на меті посилити рівень фінансової самодостатності (ФС) територіальних громад. За перші п'ять років імплементації цієї реформи збільшено частку місцевих бюджетів (МБ) у зведеному бюджеті України з 18,5 % у 2015 р. до 23,3 % станом на 01.06.2020 р., частки власних доходів МБ у ВВП – з 5,1 % до 6,7 % за цей же період. Однак, попри певні позитивні зрушення, МБ все ще на понад 46 % залежать від трансфертів з державного бюджету, що засвідчує необхідність подальшої трансформації системи місцевих фінансів, спрямованої на посилення незалежності та ФС МБ.

Фундаментальні засади оцінювання та забезпечення ФС МБ закладено в працях таких зарубіжних учених: Д. Андерсен, Т. Баскаран, Р. Бьорд, Р. Бол, Х. Бльохлігер, Б. Велхем, Х. Давуді, Х.-Ф. Зу, К. Карбіт, Р. Масгрейв, У. Оутс, Ч. Тібу, Л. Фельд, Н. Феругліо, Т. Харт та ін. Цій проблематиці присвячені дослідження і вітчизняних учених, зокрема, О. В. Брежнєвої-Єрмоленко, Т. А. Васильєвої, Н. Г. Виговської, О. П. Кириленко, А. Я. Кузнєцової, М. І. Лахижи, С. В. Леонова, О. В. Лютої, Ю. М. Петрушенка, Н. Г. Пігуль, І. О. Школьник та ін.

Незважаючи на значний науковий доробок із теми дослідження, остаточно не вирішеною залишається низка теоретичних і прикладних проблем, що стосуються, зокрема, дослідження сутності ФС МБ, її ролі у реалізації реформи ФД, оцінювання її рівня, обґрунтування її взаємозалежності з параметрами інноваційного, інвестиційного та економічного розвитку країни, напрямків удосконалення системи місцевих податків і зборів, а також системи фінансового вирівнювання. Усе це обумовило актуальність дослідження, його мету, завдання і зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дослідження узгоджується з Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019 р.); базовими положеннями Проєкту Стратегії сталого розвитку України до 2030 року (проєкт Закону України № 9015 від 07.08.2018 р.); Стратегічного плану діяльності Міністерства фінансів України на 2018–2021 рр. (Наказ Міністерства фінансів України № 989 від 07.12.2018 р.) тощо.

Дисертація виконана відповідно до тематики наукових досліджень Сумського державного університету. Так, зокрема, до звіту за темою «Сучасні тенденції розвитку обліку, контролю й оподаткування в умовах євроінтеграції» (№ д/р 0116U004419) увійшли пропозиції щодо удосконалення системи місцевих податків і зборів в Україні на засадах кластерного та бенчмаркінг-аналізу; за темою «Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних

процесів» (№ д/р 0109U006782) – щодо обґрунтування шляхів удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні; за темою «Моделювання та прогнозування соціо-економіко-політичної дорожньої карти реформ в Україні для переходу на модель стійкого зростання» (№ д/р 0118U003569) – щодо визначення впливу ФС МБ та її складових на параметри економічного та інвестиційного розвитку країни; за темою «Формування системи забезпечення прозорості публічних фінансів як передумова боротьби з корупцією в Україні» (№ д/р 0118U003585) – щодо впливу бюджетної транспарентності на ФС МБ.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є поглиблення науково-методичних засад та практичного інструментарію оцінювання і забезпечення ФС МБ у контексті її впливу на економічний, інвестиційний та інноваційний розвиток України та ефективність реалізації реформи ФД.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- здійснити трендовий, компаративний та бібліометричний аналіз розвитку досліджень з питань ФД та ФС МБ;
- запропонувати комплексну систему оцінювання ФС МБ;
- виявити закономірності впливу ФС МБ та її складових на індикатори економічного та інвестиційного розвитку країни;
- визначити у складі ФС МБ детермінанти інтенсифікації інноваційних трансформацій;
- удосконалити методичні засади обґрунтування векторів реформування системи місцевих податків і зборів в Україні;
- удосконалити наукове підґрунтя функціонування системи фінансового вирівнювання в Україні.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають між органами державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та домогосподарствами у процесі забезпечення ФС МБ.

Предметом дослідження є науково-методичні засади та практичний інструментарій оцінювання і забезпечення ФС МБ.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають фундаментальні положення економічної теорії, теорій державних та місцевих фінансів, державного регулювання економіки, грошей, фінансів і кредиту, управління, економічного прогнозування, економіко-математичного моделювання, наукові праці з питань забезпечення ФС МБ та реалізації реформи ФД.

Відповідно до визначених завдань використано такі методи дослідження: порівняльний та графічний аналіз – при формалізації проблем та перспектив розвитку системи місцевих фінансів в Україні; компаративний, трендовий і бібліометричний аналіз – при аналізі розвитку досліджень з питань ФД та ФС МБ; наукова абстракція, синтез і узагальнення – при уточненні змісту ФС МБ; тест альфа Кронбаха – при перевірці релевантності показників для оцінювання ФС МБ; експертний – при визначенні їх пріоритетності; Фішберна – при розробленні композитного індикатора ФС МБ; кореляційний та регресійний аналіз на пане-

льних даних (моделі з випадковими та фіксованими ефектами) – при формалізації впливу ФС МБ та її складових на параметри економічного, інвестиційного та інноваційного розвитку країни; бенчмаркінг-аналіз – при формуванні пропозицій щодо удосконалення системи місцевих податків і зборів, фінансового вирівнювання в Україні. Розрахунки здійснено з використанням програмного продукту Stata 12/SE, бібліометричний аналіз – інструментарію VOSviewer v.1.6.10, трендовий – Google Trends, компаративний – Google Books Ngram Viewer.

Інформаційно-фактологічною базою дослідження є: закони України, укази Президента України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, аналітично-звітні дані Міністерства фінансів України, Міністерства розвитку громад та територій України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Групи Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Всесвітньої організації інтелектуальної власності та інших міжнародних інституцій; наукові публікації вітчизняних і закордонних учених з питань забезпечення ФС МБ та реформи ФД.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні науково-методичних засад та практичного інструментарію оцінювання і забезпечення ФС МБ у контексті її впливу на економічний, інвестиційний та інноваційний розвиток України та ефективність реалізації реформи ФД.

Найбільш вагомими науковими результатами дослідження є такі:

вперше:

- розроблено комплексну дворівневу систему оцінювання ФС МБ, що базується на релевантних та проранжованих методом Фішберна за значущістю показниках вимірювання якості формування доходної та видаткової частин МБ, визначених на основі тесту альфа Кронбаха з урахуванням результатів бенчмаркінг-аналізу кращих вітчизняних і закордонних практик. Це дозволило: на першому рівні – оцінити загальний рівень ФС МБ в Україні порівняно з іншими країнами, на другому рівні – визначити прогрес щодо реалізації реформи ФД в окремих територіальних громадах;

удосконалено:

- методичні засади обґрунтування ролі та місця ФС МБ у розвитку економіки, що відрізняються від існуючих побудовою системи лінійних регресійних залежностей для України та європейських країн (на основі моделі панельних даних з випадковими ефектами), які формалізують вплив композитного індикатора ФС МБ та його складових (рівнів децентралізації доходів, витрат, податкової автономії, незалежності від міжбюджетних трансфертів, коефіцієнта покриття власних видатків МБ їх власними доходами) на параметри інвестиційної привабливості та економічного розвитку країни. Це дозволило виявити макроіндикатори, найбільш чутливі до зміни ФС МБ та її компонентів, що формує основу для коригування напрямків реформування системи місцевих фінансів в Україні;

- методичні засади обґрунтування векторів реформування системи місцевих податків і зборів в Україні, що відрізняються від існуючих системним поєд-

нанням бенчмаркінг-аналізу та методу ієрархічної кластеризації Уорда. Це дозволило сформулювати пропозиції щодо удосконалення в Україні структурно-організаційних механізмів справляння податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку та туристичного збору, а також оподаткування операцій з продажу нерухомості, з урахуванням досвіду країн, які за рівнем податкової автономії визначені як бенчмарки;

– наукове підґрунтя функціонування системи фінансового вирівнювання в Україні, що на відміну від інших підходів здійснено на основі компаративного міждержавного аналізу тісноти варіації рівнів децентралізації доходів, витрат і податкових надходжень. Це дозволило розробити пропозиції щодо удосконалення механізмів вирівнювання податкоспроможності та видаткового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України з метою посилення ФС МБ;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні засади виявлення закономірностей у розвитку теорії ФД та ФС МБ, що відрізняються від існуючих системним поєднанням трендового (Google Trends), бібліометричного (VOSviewer v.1.6.10) та компаративного (Google Books Ngram Viewer) аналізу. Це дозволило виявити та описати змістовно-контекстуальні (причини та періоди зміни інтересу до питань ФД, бюджетної транспарентності та ФС МБ, домінуючі напрямки наукового пошуку у цій сфері та крос-секторних дослідженнях) та еволюційно-часові (у системі координат «період досліджень – їх змістовна спрямованість – їх географія») закономірності, здійснити кластеризацію дослідницьких мереж за афіліацією вчених (географічні та інституційні аспекти), визначити лідерів наукової думки у цій сфері;

– методичний інструментарій обґрунтування ролі ФС МБ у прискоренні інноваційного розвитку країни, що на відміну від інших підходів базується на поєднанні тесту Хаусмана, інструментарію кореляційного аналізу та регресійного моделювання (з фіксованими ефектами) на панельних даних, передбачає визначення впливу на індекс інноваційного розвитку країни як композитного індикатора ФС МБ, так і його складових. Це дозволило підтвердити ефективність поточного формату реалізації реформи ФД в Україні у частині забезпечення податкової автономії МБ та неефективність – щодо механізмів децентралізації доходів і витрат з огляду на їх роль як атракторів інноваційних трансформацій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення дисертації доведено до рівня методичних розробок і рекомендацій, які можуть бути використані: органами законодавчої та виконавчої влади – при розробленні та імплементації фіскально-бюджетних реформ; органами місцевого самоврядування – при формуванні стратегій та програм розвитку адміністративно-територіальних одиниць; профільними громадськими організаціями та асоціаціями – в процесі моніторингу прогресу в імплементації реформи ФД.

Пропозиції щодо уточнення змістовних аспектів ФС МБ та методики її оцінювання використано в діяльності Міністерства фінансів України (довідка № 05000-12-7/19983 від 03.07.2020 р.); щодо удосконалення системи міжбюджетних відносин – у діяльності Комітету Верховної Ради України з питань бюджету

(довідка № 04-13/14-638(79054) від 03.07.2020 р.); щодо посилення транспарентності, підзвітності та прозорості діяльності органів місцевого самоврядування у контексті реалізації бюджетної політики на місцевому рівні – у діяльності Шосткинської міської ради (довідка № 01-37/235 від 22.06.2020 р.).

Результати дисертації використовуються в навчальному процесі Сумського державного університету під час викладання дисциплін «Фінанси», «Публічні фінанси» і «Бюджетна система» (акт від 27.05.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням. Наукові положення, розробки, результати, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані самостійно. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, зазначено в списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації оприлюднені та одержали позитивну оцінку на 5 міжнародних наукових конференціях ([9–13] у наведеному в авторефераті списку праць).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 13 одноосібних наукових працях загальним обсягом 4,39 друк. арк., зокрема, 8 статтях у наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз (у тому числі 1 – до бази Web of Science), 5 публікаціях у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації – 238 стор., зокрема 184 стор. основного тексту, 32 табл., 25 рис., 5 додатків та список літератури з 217 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Теоретичні засади забезпечення фінансової самодостатності місцевих бюджетів у контексті реалізації реформи фінансової децентралізації**» виявлено основні тенденції та проблеми у сфері місцевих фінансів в Україні, здійснено трендовий, компаративний та бібліометричний аналіз розвитку досліджень з питань ФД та ФС МБ, уточнено сутність ФС МБ.

Аналіз ключових показників ефективності розвитку системи місцевих фінансів в Україні за 2008–2019 рр. засвідчив, що перехід до активної стадії реформи ФД сприяв позитивним зрушенням (зростання доходної частини МБ, збільшення фіскального потенціалу місцевих податків і зборів, помітна децентралізація доходів, збільшення видатків МБ на економічну діяльність та ін.), проте ряд важливих проблем (розбалансованість темпів децентралізації доходів і витрат, відносно висока залежність МБ від міжбюджетних трансфертів, низький рівень податкової автономії тощо) все ще залишаються невирішеними, що обумовлює необхідність подальшої якісної трансформації системи місцевих фінансів в Україні.

Компаративний аналіз за допомогою інструментарію Google Books Ngram Viewer засвідчив, що в найбільшій мірі змісту ФС відповідає англomовний термін «fiscal autonomy», а змісту ФД – «fiscal decentralization». З метою дослідження

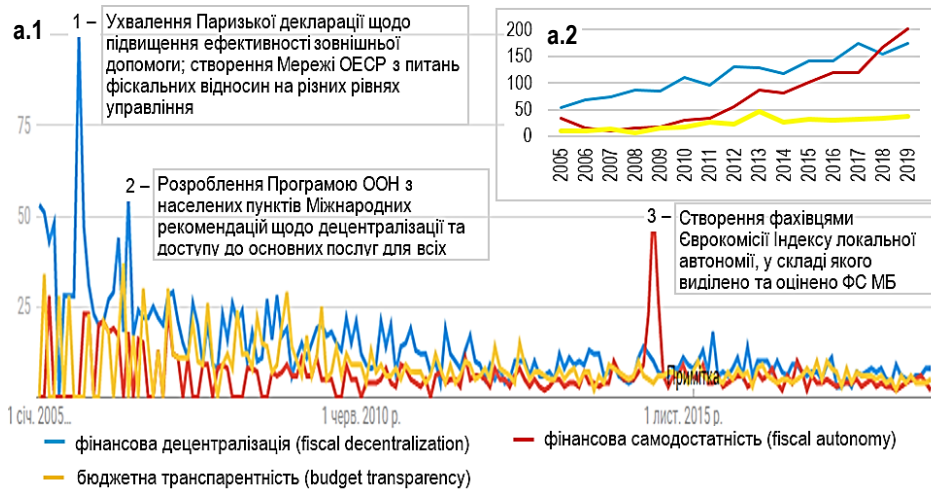
взаємозв'язків цих понять сформовано вибірку із 2096 наукових публікацій, проіндексованих наукометричною базою Scopus за 1990–2019 рр. Виявлено дві протилежні тенденції: перманентне зростання інтересу науковців (рис. 1а.2, інструментарій VOSviewer v.1.6.10) та помірне скорочення цікавості користувачів мережі Інтернет (рис. 1а.1, інструментарій Google Trends) до питань, пов'язаних з ФД, бюджетною транспарентністю та ФС МБ. До 2010 р. спостерігалось помітне домінування інтересу до реформи ФД, з 2011–2012 рр. почав формуватися тренд щодо рівнозначної зацікавленості в усіх трьох аналізованих тематиках, з 2018 р. інтерес до проблеми ФС МБ почав превалювати над іншими (рис. 1а.2). За 2005–2019 рр. виявлено три критичні біфуркаційні піки зростання пошукових запитів у Google, що збігаються з періодами істотних регуляторних змін у цій сфері на наднаціональному рівні (1–3 на рис. 1а.1).

У межах змістовно-контекстуального блоку бібліометричного аналізу встановлено, що більшість досліджень у сфері ФД сфокусовані на виявленні її зв'язків з проблемами сталого та регіонального розвитку, ефективності сфери охорони здоров'я, інституціонально-політичного середовища, фінансової системи, міжбюджетних відносин, виконання державою своєї соціальної функції (рис. 1б). Кластери досліджень щодо адміністративно-інституціональної складової ФД та соціальної ролі держави суттєво перетинаються. Також тісно пов'язані наукові доробки щодо впливу ФД на розвиток фінансової системи та міжбюджетних відносин. У той же час, напрацювання з питань ФД у сфері охорони здоров'я реалізуються відокремлено від вищезазначених. Домінуючими ключовими словами у 2096 досліджуваних статтях є поняття «фінансова децентралізація», «фіскальна політика», «публічні фінанси», «економічне зростання» (рис. 1б та рис. 1в).

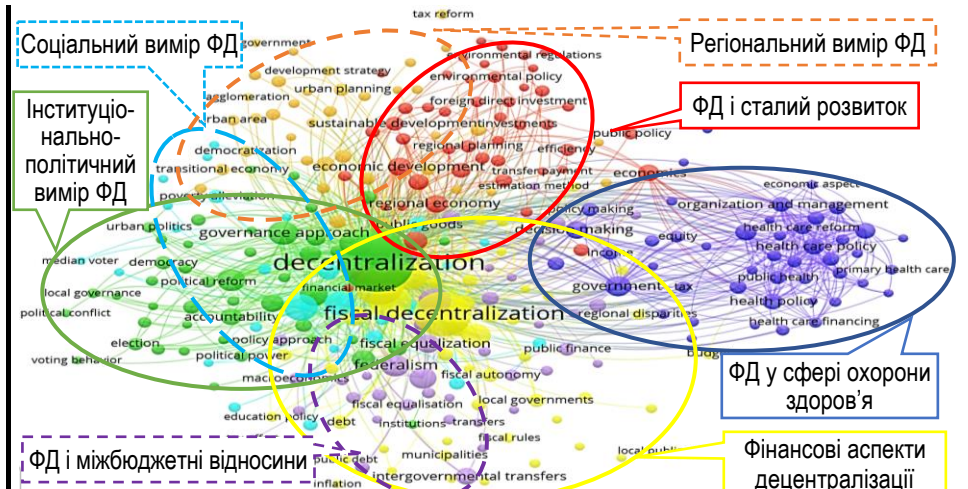
У еволюційно-часовому вимірі визначено чотири найбільш значущі етапи у розвитку теорії ФД та основні акценти у наукових розробках на кожному з них (рис. 1г). Загалом за 2005–2019 рр. сформувався такий еволюційний ланцюг питань, що розглядалися у тісному зв'язку з ФД: «інституціонально-адміністративні перетворення → реформа системи охорони здоров'я → зміни у фіскально-бюджетній політиці → екологічна стійкість, сталий розвиток». Виділено шість етапів, упродовж яких дослідження з питань ФД набували особливої інтенсивності у різних країнах (рис. 2г). Як засвідчив аналіз, з 2005 р. по 2010 р. найбільш високою була публікаційна активність вчених з індустриальних високорозвинутих країн (з найвищим показником ВВП на душу населення), тоді як починаючи з 2011 р. до складу активних дослідників почали додаватися представники країн з помітно нижчим рівнем економічного розвитку.

Просторова кластеризація дозволила виділити шість груп країн, представники яких є співавторами наукових досліджень з проблематики ФД, причому більшість кластерів об'єднують територіально близькі країни і лише один виявився міжконтинентальним (рис. 2а). Країнами-флагманами з досліджень у сфері ФД є США, Великобританія, Китай та Німеччина. Автори найбільшої кількості наукових праць з питань ФД за афіліацією належать до Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Університету Джорджії, Університету Вашингтона,

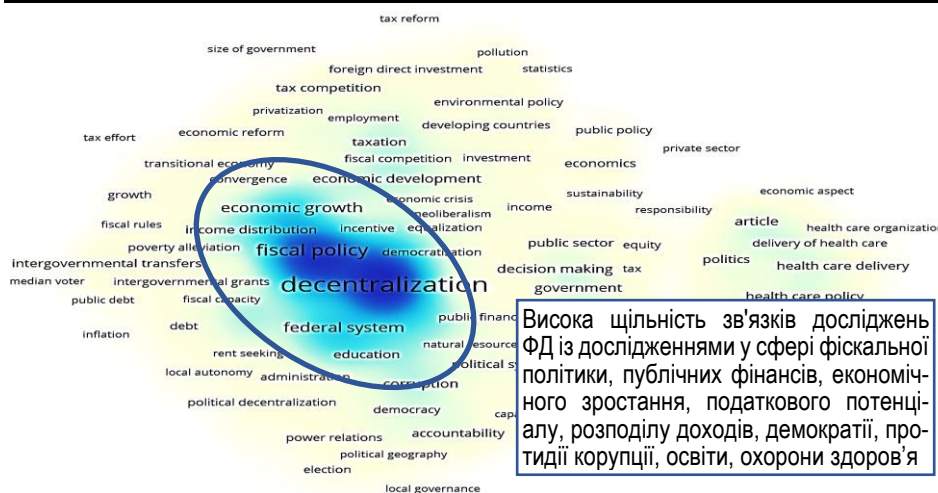

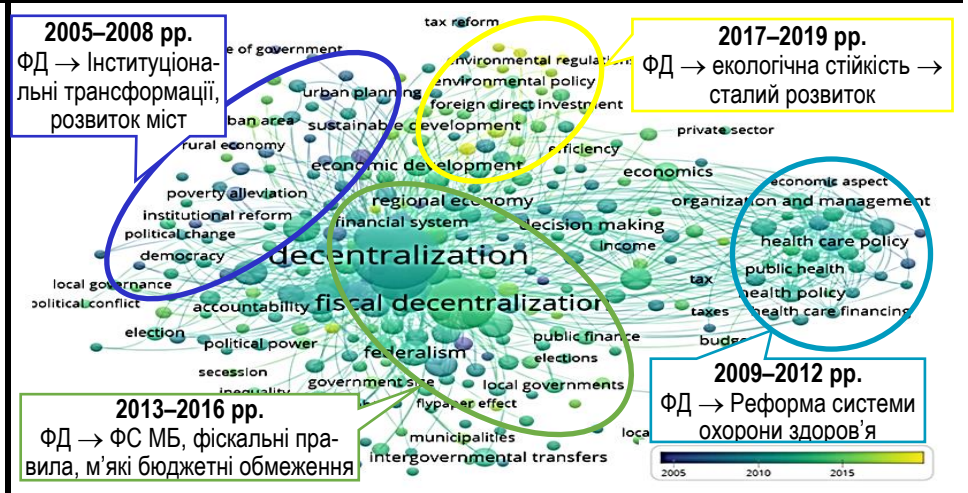
а) Порівняння динаміки пошукових запитів у Google з питань ФД, ФС МБ, бюджетної прозорості (а.1) та наукових публікацій у наукометричній базі Scopus з цієї ж проблематики (а.2) за 2005–2019 рр.

б) Виявлення взаємозв'язків ФД з іншими поняттями (більший діаметр кола означає більшу частоту згадування відповідного поняття як ключового слова поряд з ФД у наукових статтях, проіндексованих наукометричною базою Scopus за 1990–2019 рр.)

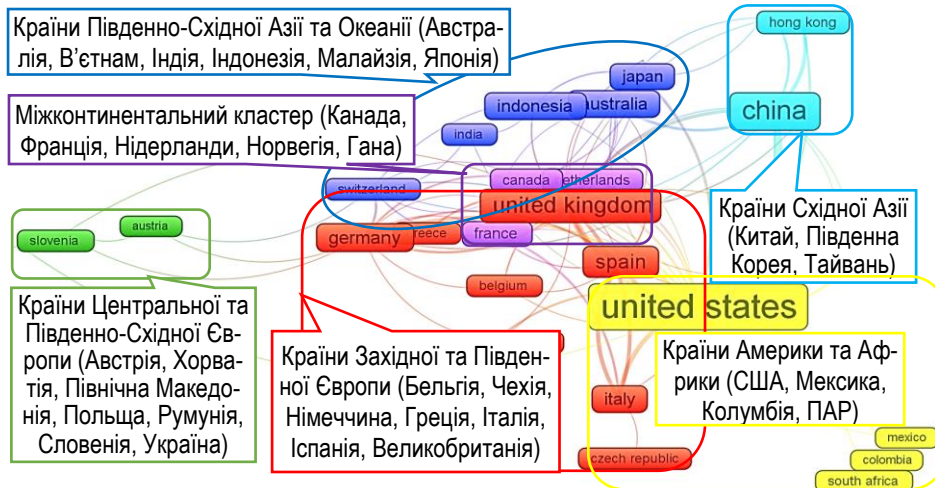

в) Карта щільності зв'язків між поняттями у контексті дослідження ФД на основі публікацій у наукометричній базі Scopus за 1990–2019 рр. (градієнт від синього – найбільша щільність зв'язків, до біло-жовтого – найменша щільність)

г) Візуалізаційна карта контекстуально-часового виміру досліджень з питань ФД, опублікованих у 2005–2019 рр. у виданнях бази даних Scopus (градієнт від синього кольору – найбільш ранні дослідження, до жовтого – сучасні роботи)

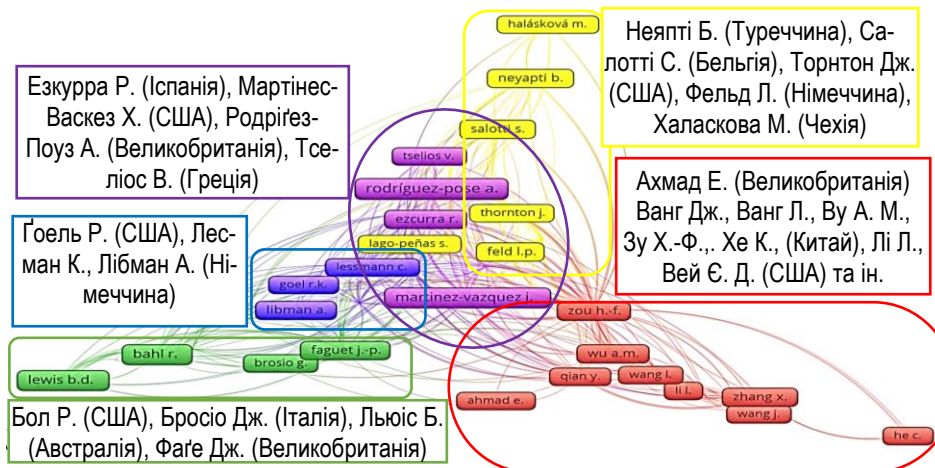
Рисунок 1 – Результати трендового (Google Trends) та бібліометричного (VOSviewer v.1.6.10) аналізу досліджень у сфері ФД, зв'язків з науковими напрацюваннями щодо бюджетної прозорості та ФС МБ

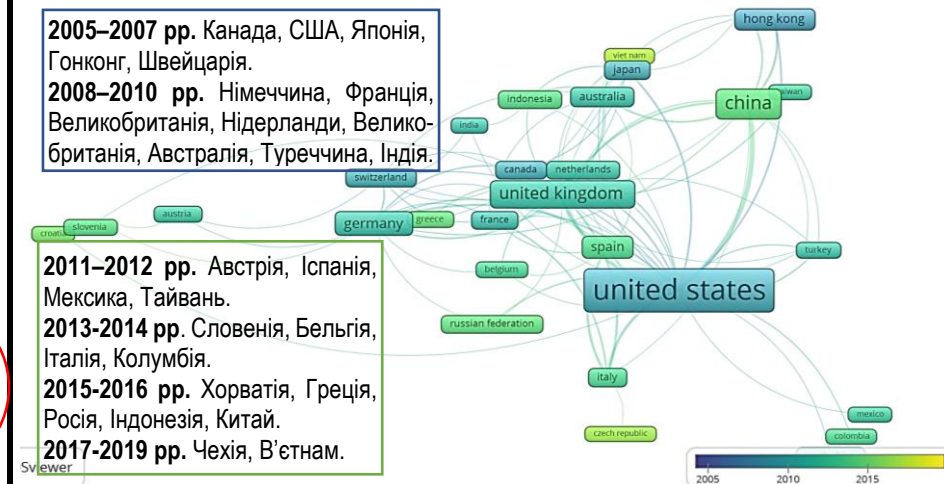
а) Візуалізаційна карта співавторства вчених (критерій – країна, зазначена в афіліації), спільні публікації яких з питань ФД проіндексовано наукометричною базою Scopus у 1990–2019 рр. (збільшення площі фігури ідентифікує зростання кількості статей за співавторства представника відповідної країни)

б) Візуалізаційна карта співавторства вчених (критерій – інституція, де працює науковець), спільні публікації яких з питань ФД проіндексовано наукометричною базою Scopus у 1990–2019 рр. (збільшення площі фігури ідентифікує зростання кількості статей за співавторства представника відповідної інституції)

в) Візуалізаційна карта дослідницької мережі з питань ФД на основі аналізу співцитувань у наукових публікаціях, проіндексованих базою даних Scopus за 1990–2019 рр.

г) Візуалізаційна карта просторово-часового виміру досліджень з питань ФД за даними бази Scopus за 2005–2019 рр. (площа фігури зростає при збільшенні кількості публікацій, колір фігури змінює градієнт від синього до жовтого по мірі зростання року індексації)

Рисунок 2 – Результати кластеризації дослідницьких мереж у сфері ФД (інструментарій VOSviewer v.1.6.10)

Національного університету Сінгапура (рис. 2б) та ін. Аналіз співцитивань у наукових публікаціях, що проіндексовані базою даних Scopus у 1990–2019 рр., дозволив виділити п'ять найбільш потужних дослідницьких шкіл (причому всі вони є міжнародними та міждисциплінарними), а також їх лідерів – учених з найбільш ґрунтовним науковим доробком з питань ФД (рис. 2в).

Проведений аналіз підтвердив, що одним з базових таргетів реформи ФД є забезпечення ФС МБ, яку запропоновано визначати як сформовану на засадах сталості, незалежності, поступальності та транспарентності спроможність органів місцевого самоврядування здійснювати в повному обсязі фінансування видаткових повноважень (з урахуванням якісних та кількісних параметрів надання суспільних послуг на одного мешканця територіальної громади) за рахунок акумульованих у МБ фінансових ресурсів. Принцип сталості при цьому розуміється як спрямованість ФС МБ на забезпечення сталого розвитку територіальної громади; незалежності – як нарощування фіскального потенціалу МБ щодо акумулювання додаткових фінансових ресурсів з одночасним скороченням їх залежності від міжбюджетних трансфертів, поступальності – як пріоритетність фінансування стратегічних соціально-економічних проєктів над поточними.

У другому розділі **«Оцінювання фінансової самодостатності місцевих бюджетів та її впливу на економічний, інвестиційний та інноваційний розвиток країни»** запропоновано комплексну дворівневу систему оцінювання ФС МБ; виявлено закономірності впливу ФС МБ та її складових на індикатори економічного, інвестиційного та інноваційного розвитку країни.

Для оцінювання рівня ФС МБ у роботі розроблено комплексну дворівневу систему, яка дозволяє виміряти загальний прогрес України в цьому напрямку порівняно з іншими країнами (рівень 1) та може бути покладена в основу формування національного рейтингу територіальних громад у контексті моніторингу результатів реформи ФД (рівень 2). Обрані для оцінювання індикатори є: 1) інформативними (підтверджено їх багаторічним використанням у міжнародних аналітичних звітах); 2) релевантними щодо пояснення закономірностей зміни ФС МБ (підтверджено на основі тесту альфа Кронбаха); 3) відібраними за результатами бенчмаркінг-аналізу кращих вітчизняних та зарубіжних практик; 4) проранжованими за значущістю експертним методом. Формування композитного індикатора ФС МБ здійснено на основі методу Фішберна (рис. 3).

Розрахунки щодо оцінювання загального прогресу країни у забезпеченні ФС МБ здійснено для України, Латвії, Естонії та Угорщини, оскільки для них наявні відповідні статистичні дані за 2008–2019 рр. на основі відкритих аналітичних звітів Міжнародного валютного фонду та ОЕСР. Прогрес України у забезпеченні ФС МБ виявився суттєво більш помітним, ніж у трьох інших досліджуваних країнах, причому в Україні підтверджено його циклічність (наприкінці кожного п'ятирічного циклу відбувається помітне зменшення загального рівня ФС МБ, а протягом першого та другого років – суттєве зростання) та чутливість до політичних та фінансових трансформацій у країні (критичні біфуркаційні точки 1–5 на рис. 3). Прогнозування динаміки зміни загального рівня ФС МБ в Україні

Рівень 1 – Оцінювання прогресу країни щодо забезпечення ФС МБ порівняно з іншими країнами

Рівень 2 – Оцінювання прогресу територіальних громад щодо забезпечення ФС МБ

Відбір показників на основі частоти використання, інформативності та комплексності

FA₁ / FA₂ / FA₃ – співвідношення доходів / витратків / податкових надходжень МБ (без урахування трансфертів) до аналогічних показників зведеного бюджету, од.; **FA₄** – «1», зменшена на співвідношення чистих міжбюджетних трансфертів до власних доходів МБ, од.; **FA₅** – співвідношення власних доходів МБ до власних витратків МБ, од.

FD₁ – зміна обсягу місцевих податків і зборів у розрахунку на 1 мешканця (відносно аналогічного показника попереднього року), %; **FD₂** – зміна обсягу доходів МБ (без урахування трансфертів з державного бюджету) у розрахунку на 1 мешканця (відносно аналогічного показника попереднього року), %; **FD₃** – зміна обсягу капітальних витратків у розрахунку на 1 мешканця (відносно аналогічного показника попереднього року), %; **FD₄** – показник виконання доходів МБ, %; **FD₅** – питома вага витратків на утримання апарату управління до загального обсягу витратків МБ, %

Перевірка внутрішньої узгодженості показників (тест альфа Кронбаха)

	Вплив	КК (1)	КК (2)	КА	Відібрані показники на 78,8 % пояснюють варіацію композитного індикатора ФС МБ (GFA)
FA1	стим.	0,9049	0,8187	0,6519	
FA2	стим.	0,9583	0,9315	0,6454	
FA3	стим.	0,9942	0,9790	0,6501	
FA4	стим.	0,6062	0,5644	0,8080	
FA5	стим.	0,5572	0,5533	0,8374	
Результат тесту				0,7880	

Формування рейтингу територіальних громад за рівнем ФС МБ з урахуванням стимулюючого / дестимулюючого впливу індикатора

$$Rank_i = \sum R_{j=1,n} / n, \text{ де } R_{j=1,n} - \text{рейтингова позиція } i\text{-ї територіальної громади в рейтингу за індикатором } n=[1; 5]$$

Рейтинг найбільших міст (ОТГ*) Сумської області у 2019 р.

Місто	R(FD ₁)	R(FD ₂)	R(FD ₃)	R(FD ₄)	R(FD ₅)	Rank	Місто	R(FD ₁)	R(FD ₂)	R(FD ₃)	R(FD ₄)	R(FD ₅)	Rank
	Ворожба	1	1	1	1			15	1	Охтирка	10	6	
Конотоп	6	9	3	6	1	2	Недригайлів*	7	11	2	9	13	10
Ромни	5	8	7	7	5	3		Суми	8	12	11	13	6
Кролевець*	12	4	6	2	8	4	Глухів	11	15	15	11	4	12
Буринь*	2	5	10	5	11	5	Лебедин	13	10	13	12	7	13
Краснопілля*	14	2	5	3	10	6	Путівль	9	13	14	4	14	14
Білопілля*	3	7	4	14	9	7	Шостка	15	14	9	15	3	15
С.-Буда	4	3	8	10	12	8							

КК (1) / КК (2) – коеф. кореляції показника з GFA / композитним індикатором, сформованим із усіх часткових індикаторів, крім аналізованого; КА – коеф. альфа Кронбаха при виключенні аналізованого показника з композитного індикатора

Ранжування показників (експертним методом)

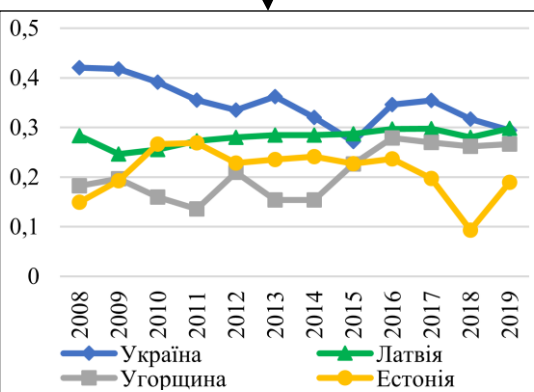
$$FA_1 \approx FA_2 > FA_3 > FA_4 > FA_5$$

Ранги показників:
4 (FA₁, FA₂), 3 (FA₃), 2 (FA₄), 1 (FA₅)

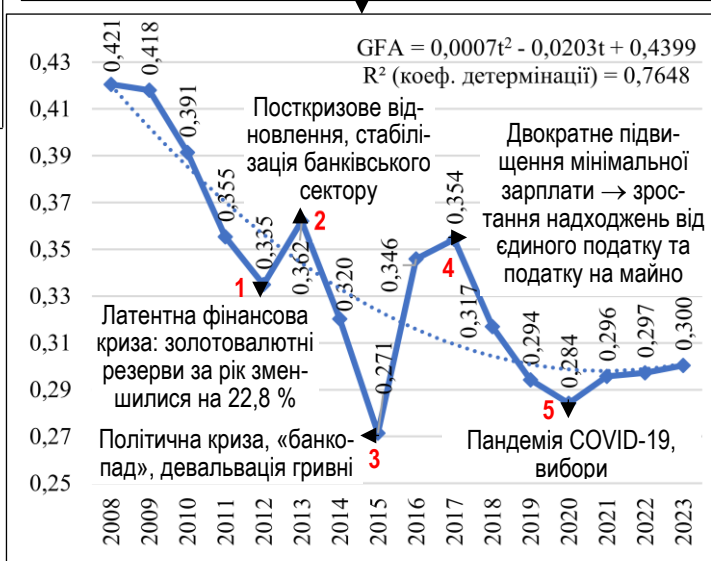
Формування композитного індикатора ФС МБ (GFA) (на основі методу Фішберна)

$$GFA = \frac{4}{14}FA_1 + \frac{4}{14}FA_2 + \frac{3}{14}FA_3 + \frac{2}{14}FA_4 + \frac{1}{14}FA_5$$

Розрахунок композитного індикатора ФС МБ для України та країн Європи

Ретроспектива та прогноз рівня ФС МБ України

Рисунок 3 – Комплексна дворівнева система оцінювання рівня ФС МБ

на 2020–2023 рр. з використанням функції полінома другого ступеня свідчить, що відчутний прогрес у реалізації реформи ФД дозволить помірно збільшити його рівень з 0,284 у 2020 р. до 0,3 у 2023 р.

Оцінювання ФС МБ для найбільших міст Сумської області (за даними Державного веб-порталу Open Budget) дозволило встановити, що лідерами рейтингу у 2019 р. є міста Ворожба, Конотоп та Ромни, а аутсайдерами – міста Лебедин, Путивль та Шостка. За показниками зміни обсягів місцевих податків і зборів, доходів МБ, капітальних видатків (на душу населення) та рівнем виконання доходів МБ лідером є м. Ворожба, а аутсайдерами – м. Шостка (у розрізі виконання доходів МБ та річного приросту місцевих податків і зборів на душу населення) та м. Глухів (у розрізі зміни обсягів доходів МБ та капітальних видатків на душу населення). За рівнем оптимізації видатків МБ на утримання апарату управління рейтинг очолює м. Конотоп, а замикає – м. Ворожба.

Для обґрунтування ролі ФС МБ в економічному розвитку країни висунуто 60 гіпотез про наявність зв'язку між інтегральним рівнем ФС МБ, а також рівнями децентралізації доходів, витрат, податкової автономії, незалежності від міжбюджетних трансфертів та коефіцієнтом покриття власних видатків МБ із 10 макроекономічними індикаторами. Гіпотези перевірені шляхом побудови багатофакторних регресійних моделей (з випадковими ефектами) на панельних даних за 2008–2019 рр. для Чехії, Данії, Естонії, Франції, Угорщини, Італії, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини, Словенії та України. За розрахунками виявились підтвердженими лише 12 із 60 гіпотез (табл. 1), зокрема: 1) ФС МБ виступає драйвером економічного зростання та науково-технологічного розвитку, але дещо стримує кредитно-інвестиційну активність; 2) розширення масштабів децентралізації витрат сприяє притоку прямих іноземних інвестицій та зростанню ВВП на душу населення, але знижує інтенсивність нагромадження капіталу; 3) підвищення рівня податкової автономії є одночасно тригером інфляційних процесів і драйвером економічного зростання та зовнішньоекономічної активності.

Висновки за результатами аналогічного дослідження окремо для України суттєво відрізняються від отриманих на основі панельних даних для 12 європейських країн. Так, зокрема, макроіндикатори виявились найбільш чутливими до зміни таких складових ФС МБ: рівень незалежності МБ від міжбюджетних трансфертів (спричиняє інтенсифікацію нагромадження капіталу, але стримує притік прямих іноземних інвестицій та появу нових бізнес-одиниць); коефіцієнт покриття власних видатків МБ (викликає зменшення інфляції, зростання зайнятості населення, але скорочення ВВП на душу населення); рівень податкової автономії і децентралізації доходів (стримують інфляцію та сприяють розширенню масштабів кредитування бізнесу); рівень децентралізації витрат (обумовлює активізацію зовнішньоекономічної діяльності). Обґрунтовано напрямки врахування цих закономірностей при реформуванні системи місцевих фінансів в Україні.

З метою виявлення впливу ФС МБ та її елементів на рівень інноваційного розвитку країни запропоновано науково-методичний підхід, що базується на сис-

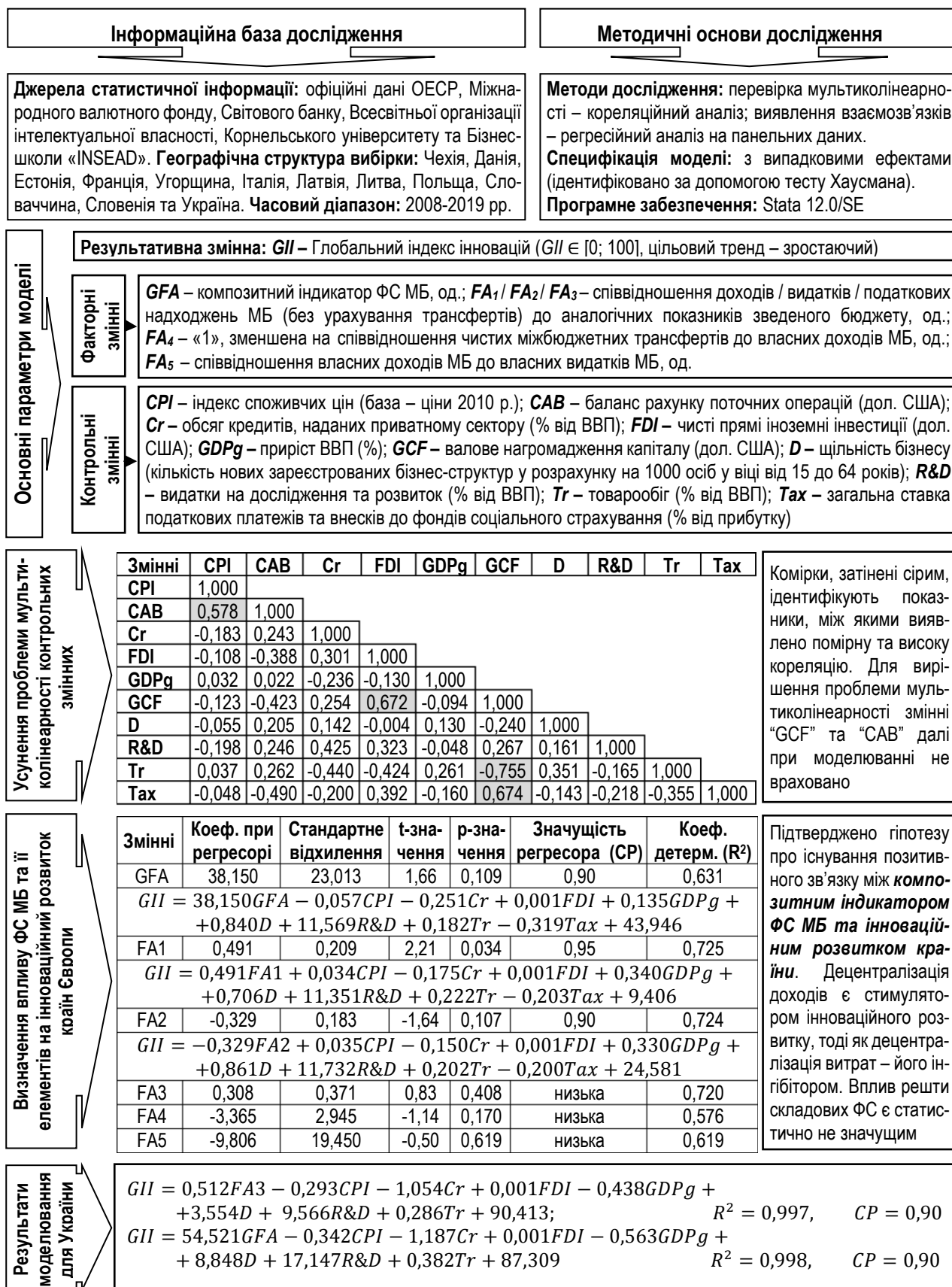
Таблиця 1 – Результати підтвердження гіпотез щодо впливу ФС МБ та її складових на індикатори економічного та інвестиційного розвитку країни

№	Рівняння функціональної залежності, що підтверджує гіпотезу	R ²	CP
1	$FDI = 1,71 \cdot 10^8 FA_2 - 0,15 CAB + 5,39 \cdot 10^8 Em - 6,36 \cdot 10^8 GDP_g + 0,08 GCF + 2,65 \cdot 10^8 D + 1,38 \cdot 10^8 Tr - 5,38 \cdot 10^{10}$	0,591	0,90
2	$GDP_{pc} = 119,39 FA_2 - 9,68 PI + 0,001 CAB + 837,33 Em + 0,001 FDI + 0,001 GCF + 59,00 Tr - 38000,00$	0,723	0,90
3	$GCF = -2,05 \cdot 10^9 FA_2 - 0,79 CAB - 7,85 \cdot 10^8 Em + 3,14 \cdot 10^9 GDP_g + 1,08 FDI - 0,95 \cdot 10^7 CPI - 1,48 \cdot 10^8 Tr + 3,78 \cdot 10^{11}$	0,720	0,95
4	$GDP_{pc} = 157,05 FA_3 + 365,29 CPI + 3,39 CAB + 0,001 Em + 905,72 FDI + 0,001 GCF + 0,001 Tr + 16,29$	0,718	0,95
5	$CAB = 3,23 \cdot 10^8 FA_3 + 7,65 \cdot 10^7 CPI - 6,11 \cdot 10^8 Em - 0,26 FDI + 1281850 GDP_{pc} - 0,06 GCF - 3,27 \cdot 10^7 Tr - 1,16 \cdot 10^{10}$	0,834	0,95
6	$CPI = 0,91 FA_3 - 1,53 \cdot 10^{-10} CAB - 0,12 Em - 1,70 \cdot 10^{-11} FDI - 0,001 GDP_{pc} + 3,46 \cdot 10^{-11} GCF + 0,23 Tr + 86,09$	0,795	0,99
7	$Tr = 1,21 FA_3 - 1,76 \cdot 10^{-10} CAB + 0,05 CPI - 0,46 Em - 8,70 \cdot 10^{-11} FDI - 0,001 GDP_{pc} - 1,74 \cdot 10^{-10} GCF + 123,08$	0,676	0,99
8	$R\&D = 1,17 GFA + 1,08 \cdot 10^{-11} CAB - 1,21 \cdot 10^{-12} FDI + 0,01 Cr + 0,002 GDP_g - 0,03 D - 1,33 \cdot 10^{-12} GCF + 0,02 Tr - 2,27$	0,625	0,90
9	$GDP_g = 27,75 GFA - 4,53 \cdot 10^{-10} CAB - 1,24 \cdot 10^{-9} FDI - 0,11 Cr - 8,10 \cdot 10^{-11} GCF + 0,38 D - 0,45 R\&D + 0,16 Tr - 14,04$	0,718	0,90
10	$FDI = -8,45 \cdot 10^9 GFA - 0,03 CAB - 1,17 \cdot 10^7 Em - 2,08 \cdot 10^7 GDP_g - 0,15 GCF - 9,28 \cdot 10^7 D + 1,98 \cdot 10^7 Tr + 1,47 \cdot 10^9$	0,539	0,95
11	$Cr = -95,52 GFA - 7,23 \cdot 10^{-10} CAB - 2,03 \cdot 10^{-9} FDI - 0,84 GDP_g - 8,46 \cdot 10^{-11} GCF + 1,22 D + 32,48 R\&D - 0,8 Tr$	0,780	0,95
12	$D = -26,94 GFA + 0,001 CAB + 0,53 Em + 0,13 GDP_g + 0,001 FDI + 0,001 GCF + 0,08 Tr - 16,12; R^2 = 0,848, CP = 99 \%$	0,848	0,99

Примітки: R² – коефіцієнт детермінації; CP – довірна ймовірність для першого регресора; CAB – баланс рахунку поточних операцій (дол. США); CPI – індекс споживчих цін (база – ціни 2010 р.); Cr – обсяг кредитів, наданих приватному сектору (% від ВВП); GCF – валове нагромадження капіталу (дол. США); GDP_g – приріст ВВП (%); GDP_{pc} – ВВП на душу населення (дол. США); FDI – чисті прямі іноземні інвестиції (дол. США); D – щільність бізнесу (кількість нових зареєстрованих бізнес-структур у розрахунку на 1000 осіб у віці від 15 до 64 років); R&D – видатки на дослідження та розвиток (% від ВВП); Tr – товарообіг (% від ВВП); Em – частка зайнятого населення в його загальній чисельності, віком від 15 років (% за методологією Міжнародної організації праці); FA₂/FA₃ – співвідношення видатків / податкових надходжень МБ (без урахування трансфертів) до аналогічних показників зведеного бюджету, од.; GFA – композитний індикатор ФС МБ, од.

темному поєднанні кореляційно-регресійного аналізу на панельних даних та тесту Хаусмана (рис. 4). Розрахунки засвідчили, що зростання композитного індикатора ФС МБ на одиницю призводить до збільшення Глобального індексу інновацій на 38,15 балів, а зростання на 1 % рівнів децентралізації доходів та витрат – відповідно до його збільшення на 0,49 бала та зменшення на 0,33 бала. Дослідження для України засвідчило, що застосовувані наразі механізми забезпечення податкової автономії МБ повною мірою виконують роль ефективних атракторів інноваційних трансформацій, тоді як існуючі механізми децентралізації доходів та витрат, навпаки, є їх інгібіторами, тому потребують суттєвого коригування.

У третьому розділі «**Напрямки реформування системи місцевих фінансів в Україні у контексті підвищення фінансової самодостатності місцевих бюджетів**» обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення системи місцевих податків і зборів, а також системи фінансового вирівнювання в Україні.

Рисунок 4 – Логіко-структурна схема та результати визначення впливу ФС МБ та її елементів на рівень інноваційного розвитку країни

З метою обґрунтування найбільш ефективних напрямків реформування системи місцевих податків і зборів проведено порівняльний, кластерний (за показником податкової автономії) та бенчмаркінг-аналіз кращих практик функціонування цієї системи у 12 країнах Європи (рис. 5). За розрахунками виділено цільовий кластер країн – бенчмарків (Франція, Італія, Польща, Чехія, Латвія, Данія та Словенія), на чий досвід слід орієнтуватися Україні, та розроблено рекомендації щодо коригування організаційно-функціональних елементів податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку, туристичного збору та оподаткування операцій з продажу фізичними особами нерухомості. Імплементация цих пропозицій дозволить покращити регуляторну ефективність місцевих податків і зборів, а також збільшити їх частку в доходах МБ.

Беручи до уваги той факт, що питома вага офіційних трансфертів у доходах МБ протягом 2010–2019 рр. не зменшувалася нижче 46 %, а у видатках державного бюджету – нижче 24 %, проблема оптимізації міжбюджетних відносин (зокрема, механізму фінансового вирівнювання) не втрачає своєї актуальності навіть в умовах реформи ФД. Для визначення векторів її реформування в Україні розроблено науково-методичний підхід (рис. 6).

За результатами аналізу виявлено, що серед досліджуваних країн рівень децентралізації доходів є найбільшим в Данії, Україні, Латвії та Польщі; умовно середнім – в Італії, Франції, Угорщині та Словенії; низьким – у Словаччині та Естонії. До країн з порівняно високою податковою автономією належать Україна, Данія та Латвія, середньою – Італія, Польща, Словенія та Франція, низькою – Угорщина, Словаччина, Литва, Естонія та Чехія. Найширшими видатковими повноваженнями забезпечені органи місцевого самоврядування України та Данії, найвужчими – Словаччини, Словенії та Франції, для решти країн характерне середнє значення цього показника. Для більшості країн притаманна асинхронність темпів децентралізації доходів і витрат. На основі узагальнення кращих практик країн, які за результатами розрахунків увійшли до цільового кластеру – бенчмарку для України, сформовані практичні рекомендації щодо удосконалення вітчизняної системи фінансового вирівнювання.

Наразі в Україні базова дотація при вирівнюванні податкоспроможності МБ не залежить від рівня економічного розвитку відповідної територіальної громади, що не дозволяє повною мірою врахувати диференціацію економічного, трудового та природно-ресурсного потенціалу відповідної території у процесі згладжування вертикальних і горизонтальних фіскальних дисбалансів. Імплементация першої пропозиції (рис. 6), дозволить перетворити номінальний на сьогоднішній день процес вирівнювання за доходами в Україні на дієвий інструмент реалізації фіскально-бюджетної та регіональної політик, що сприятиме підвищенню результативності реформи ФД.

Імплементация другої із представлених на рис. 6 пропозицій, а саме перехід в Україні від надання функціональних субвенцій до системи вирівнювання за видатками на основі формалізованого нормативу фінансування суспільних послуг на одного жителя територіальної громади, дозволить посилити фінансову неза-

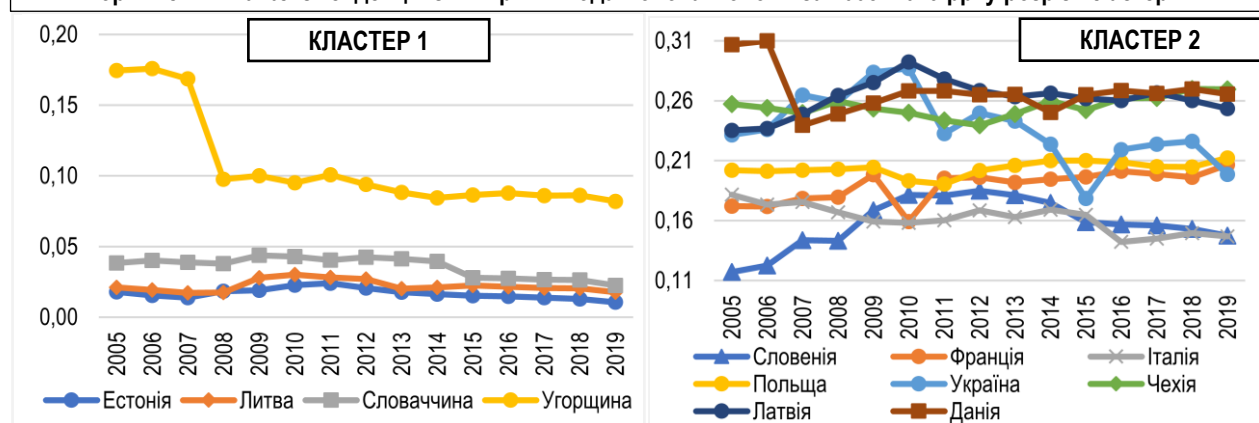

Формування інформаційної бази дослідження	
Географічна структура вибірки: Естонія (1); Литва (2); Словаччина (3); Угорщина (4); Словенія (5); Франція (6); Італія (7); Польща (8); Україна (9); Чехія (10); Латвія (11); Данія (12).	Часовий горизонт дослідження: 2008–2019 рр.
Аналізований показник: рівень податкової автономії (співвідношення обсягів податкових надходжень МБ до податкових надходжень зведеного бюджету країни).	Джерело інформації: Міжнародний валютний фонд
Методи дослідження: порівняльний аналіз, метод ієрархічної кластеризації Уорда на панельних даних, бенчмаркінг-аналіз.	Програмне забезпечення: Stata 12.0/SE, MS Excel.

Ієрархічна кластеризація Уорда за показником податкової автономії

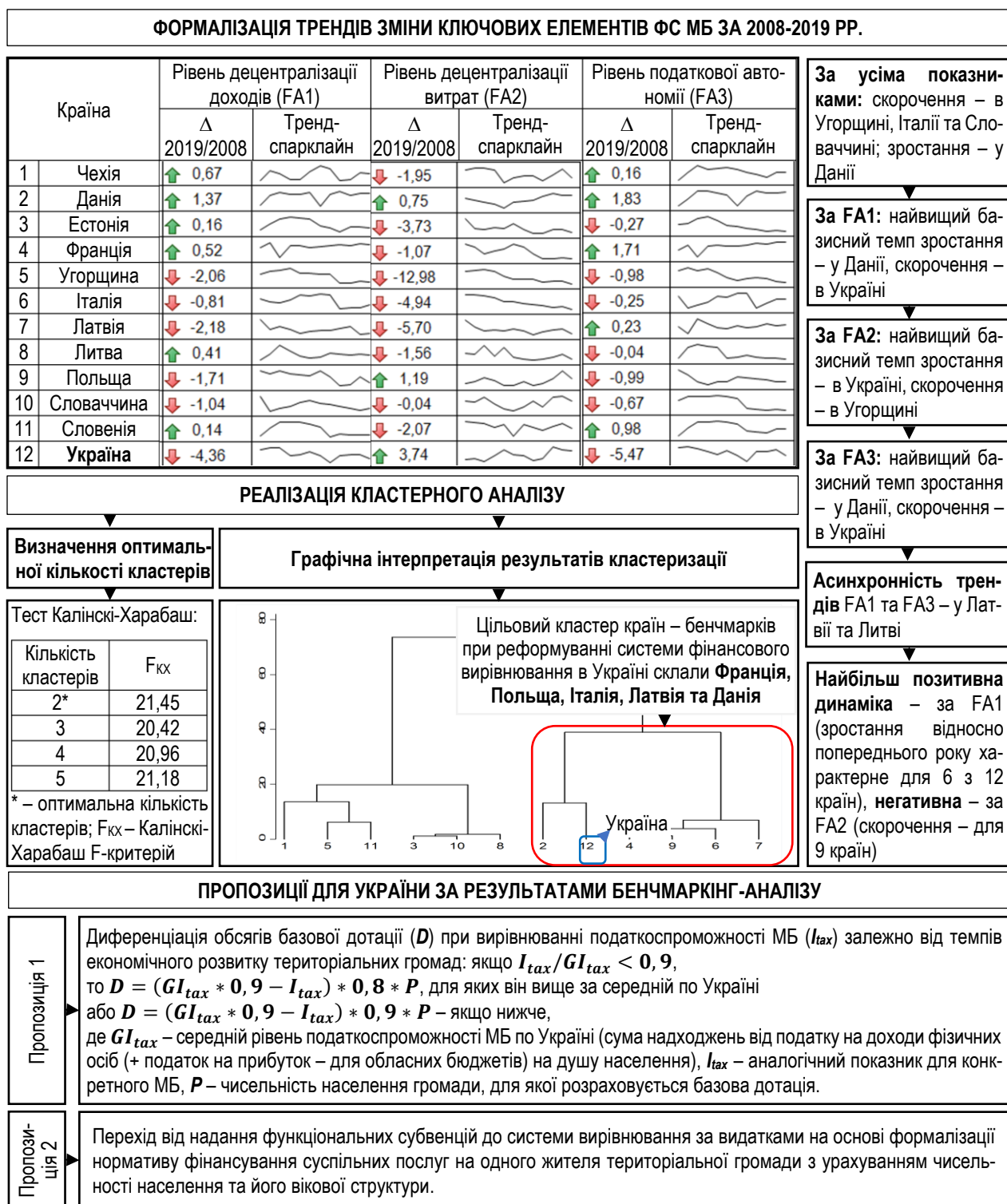
Порівняльний аналіз тенденцій зміни рівня податкової автономії за 2008–2019 рр. у розрізі кластерів

Пропозиції щодо реформування системи місцевих податків і зборів в Україні, визначених на основі бенчмаркінг-аналіз країн цільового (другого) кластеру

Елемент, що реформується	Країни-бенчмарки	Пропозиції для України
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	Латвія, Данія	Ставка: встановлювати органами місцевого самоврядування на рівні, що не перевищує 3 % від базисної оподаткування (оціночна вартість житлової та нежитлової нерухомості, що є об'єктом оподаткування). Пільга для фізичних осіб: оподатковувати лише вартість об'єкта житлової нерухомості понад 170 тис. грн. Мінімальна сума податку: встановити на рівні 17 грн.
	Італія, Чехія	Порядок сплати (для фізичних осіб): якщо сума нарахованого податку більше розміру мінімальної зарплати, його сплату можна (за заявою платника) розбити на 2 платежі (1-й – у встановлені Податковим кодексом строки, 2-й – до 15.12).
Податок на операції з продажу нерухомості (зараз – елемент податку на доходи фіз. осіб)	Словенія, Франція	Пропонується вилучити зі складу податку на доходи фізичних осіб та закріпити за МБ податок на операції з продажу нерухомості (за умови переходу права власності частіше ніж один раз на 3 роки) та встановити ставку у розмірі до 2 % від оціночної вартості об'єкта нерухомості.
Транспортний податок	Польща	Пропонується щорічно індексувати ставку податку (25000 грн) на рівень інфляції.
Туристичний збір	Італія	Пропонується скасувати варіацію ставок для внутрішнього та в'їзного туризму, обмежити їх – до 5 % розміру вартості проживання за 1 день ночівлі для 1 особи.

Рисунок 5 – Методичні засади та результати визначення напрямків реформування системи місцевих податків і зборів в Україні

Рисунок 6 – Методичний підхід та результати обґрунтування векторів удосконалення системи фінансового вирівнювання в Україні

лежність МБ у процесі планування основних напрямків використання акумульованих у МБ фінансових ресурсів, виступить стимулом покращення муніципального фінансового менеджменту, а також дозволить забезпечити однаковий рівень якості надання гарантованих державою суспільних послуг по всій території України.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення науково-прикладної задачі поглиблення науково-методичних засад та практичного інструментарію оцінювання і забезпечення ФС МБ у контексті її впливу на економічний, інвестиційний та інноваційний розвиток України та ефективність реалізації реформи ФД.

Результати дослідження дозволили зробити такі висновки:

1. Результати трендового, компаративного та бібліометричного аналізу засвідчили існування 7 кластерів досліджень, спрямованих на визначення зв'язку ФД зі сталим та регіональним розвитком, ефективністю системи охорони здоров'я, інституціонально-політичним середовищем, фінансовою системою, міжбюджетними відносинами та соціальною роллю держави. У еволюційно-часовому вимірі визначено фази зміни наукового та користувацького інтересу до ФД, ФС МБ і бюджетної транспарентності за 2005–2019 рр., а саме: перша фаза – перевагування уваги до ФД; друга – конвергенція трендів дослідницької та суспільної уваги за всіма поняттями; третя – посилення наукового інтересу до питань забезпечення ФС МБ. У межах цих фаз не зафіксовано помітних флуктуацій інтенсивності пошукових запитів, окрім трьох пікових точок, зумовлених активізацією міжнародних регуляторних ініціатив. Виявлено шість географічних кластерів за силою наукових зв'язків між дослідниками питань ФД (5 з них є територіально близькими, один – міжконтинентальним), а також шість потужних наукових транскордонних та міждисциплінарних наукових шкіл.

2. Оцінювання рівня ФС МБ має базуватися на комплексній дворівневій системі показників, де перший рівень виступає основою для транскордонного аналізу, тоді як другий рівень орієнтований на моніторинг прогресу реформи ФД з урахування вітчизняної специфіки. Встановлено, що рівень ФС МБ в Україні є наближеним до Латвії та Угорщини, є чутливим до політичних змін і трансформацій у фінансовій системі та змінюється за п'ятирічними циклами (пік циклу припадає на 1–2 рік, а дно – на 4–5 роки). У трирічній перспективі прогнозується зростання рівня ФС МБ в Україні. У 2019 р. топові позиції у рейтингу найбільших міст Сумської обл. за рівнем ФС МБ мали Ворожба, Конотоп та Ромни, тоді як Лебедин, Путивль та Шостка його замикали.

3. Множинний регресійний аналіз для європейських країн засвідчив, що посилення ФС МБ стимулює економічне зростання та дослідницьку активність, але негативно впливає на чистий потік прямих іноземних інвестицій, щільність бізнес-мережі та обсяг наданих корпоративному сектору кредитів. Поелементний аналіз засвідчив наявність позитивного впливу рівня децентралізації витрат на чистий потік прямих іноземних інвестицій та ВВП на душу населення, а негативного – на валове нагромадження капіталу. Натомість поліпшення рівня податкової автономії обумовлює зростання ВВП на душу населення, балансу рахунку поточних операцій, товарообороту країни, інфляції. При реформуванні системи місцевих фінансів в Україні доцільно врахувати, що зростання ФС МБ негативно

впливає на ті ж економічні процеси, що і для усієї вибірки країн, тоді як позитивний її вплив має національну специфіку (розширення процесів нагромадження капіталу та кредитної експансії; аналогічний ефект досягається і при зниженні залежності МБ від міжбюджетних трансфертів); підвищення рівня податкової автономії і децентралізації доходів призводить до зниження динаміки інфляційних процесів та розширення масштабів кредитування бізнесу, а децентралізації витрат – до активізації зовнішньоекономічної діяльності; збільшення коефіцієнта покриття власних видатків МБ викликає зниження інфляції, зростання зайнятості населення, але скорочення ВВП на душу населення.

4. Теоретично обґрунтовано та емпірично підтверджено гіпотезу, що рівень ФС МБ та його складові є драйверами інноваційного розвитку держави. За результатами регресійного аналізу на панельних даних для 12 унітарних країн Європи встановлено, що зростання композитного індикатора ФС МБ на одиницю призводить до збільшення Глобального індексу інновацій на 38,15 балів; розширення рівня децентралізації доходів на 1 % сприяє його збільшенню на 0,49 балів; експансія децентралізації витрат на 1 % обумовлює його зниження на 0,33 бали. Розрахунки для України засвідчили, що у вітчизняних реаліях драйверами інноваційного розвитку є посилення податкової автономії та загальної ФС МБ, тоді як вплив децентралізації доходів і витрат не є релевантним, що обґрунтовує важливість поліпшення цих механізмів у контексті реалізації реформи ФД.

5. Реформування системи місцевих податків і зборів в Україні повинно базуватися на бенчмаркінг-аналізі кращих практик європейських країн, визначених шляхом кластеризації. Зокрема, у вітчизняну практику доцільно адаптувати досвід Латвії, Італії, Данії та Чехії щодо зміни бази, ставок, пільг та порядку сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; виведення зі складу податку на доходи фізичних осіб та зарахування до МБ доходів від оподаткування операцій з продажу нерухомості (за досвідом Словенії та Франції); запровадити щорічну індексацію ставки транспортного податку на рівень інфляції за практикою Польщі; уніфікувати ставку туристичного збору для внутрішнього та в'їзного туризму за прикладом Італії.

6. Кластерний аналіз, проведений на основі показників децентралізації доходів, витрат та податкової автономії, дозволив з'ясувати, що цільовим кластером – орієнтиром для України у контексті реформування системи фінансового вирівнювання має стати Франція, Польща, Італія, Латвія та Данія. З урахуванням досвіду цих країн в Україні необхідно впровадити диференціацію обсягу базової дотації при вирівнюванні податкоспроможності МБ залежно від рівня економічного розвитку територіальної громади, а також перейти від субвенційної практики вирівнювання за видатками до її моделі, побудованої на визначенні нормативу фінансування суспільних послуг з урахуванням чисельності та вікової структури населення територіальної громади.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Публікації у наукових виданнях України

1. Молоток І. Ф. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку системи місцевих фінансів в Україні. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка* (SIS та ін.). 2018. № 3. С. 102–106 (0,36 друк. арк.).
2. Молоток І. Ф. Визначення європейських країн – орієнтирів у контексті реформування міжбюджетних відносин в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету* (Index Copernicus та ін.). 2018. № 6, т. 2. С. 215–218 (0,35 друк. арк.).
3. Молоток І. Ф. Дослідження змістовних аспектів фінансової самодостатності територіальних громад. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції* (Google Scholar та ін.). 2018. № 30 (19), т. 1. С. 40–43 (0,41 друк. арк.).
4. Молоток І. Ф. Вплив фінансової децентралізації на економічний розвиток країни. *Науковий вісник Полісся* (Google Scholar та ін.). 2019. № 2 (18). С. 107–113 (0,7 друк. арк.).
5. Molotok I. Does Fiscal Decentralization Influence on Management Efficiency of Country Innovative Development? *Marketing and Management of Innovations* (Web of Science та ін.). 2020. № 1. P. 54–62 (0,88 друк. арк.).
6. Molotok I. F. Does Taxation Influence Efficiency of Public Services Provision: Case of European Countries. *Механізм регулювання економіки* (Index Copernicus та ін.). 2020. № 1. С. 152–158 (0,51 друк. арк.).
7. Molotok I. Analysis Of The Relevance Of Fiscal Decentralization In Ensuring Country Investment Attractiveness. *SocioEconomic Challenges* (Cabell's, Ulrichsweb та ін.). 2020. Issue 2, Vol. 4. P. 99–105 (0,57 друк. арк.).
8. Molotok I. F. Bibliometric and Trend Analysis of Budget Transparency. *Business Ethics and Leadership* (Cabell's, Ulrichsweb та ін.). 2020. Issue 2, Vol. 4. P. 116–122 (0,56 друк. арк.).

Тези доповідей на наукових конференціях

9. Молоток І. Ф. Дослідження впливу фіскальної автономії на основні макроекономічні показники розвитку країни. *Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти* : збірник матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2019. С. 164–165 (0,15 друк. арк.).
10. Молоток І. Ф. Аналіз сучасних тенденцій формування податкових надходжень місцевих бюджетів в Україні. *Економічні проблеми сталого розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. імені професора О. Ф. Балацького. Суми : СумДУ, 2019. С. 233–234 (0,1 друк. арк.).

11. Молоток І. Ф. Роль децентралізації у забезпеченні фінансової самодостатності територіальних громад. *Економічні пріоритети країн в умовах глобалізації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Національний університет харчових технологій, 2020. С. 88–91 (0,16 друк. арк.).

12. Молоток І. Ф. Аналіз підходів до оцінювання рівня фінансової автономії органів місцевого самоврядування. *Modern Transformations in Economics and Management: IV International scientific-practical conference (March 27th, 2020 Klaipeda, Lithuania)*. Riga, Latvia : Publishing House “Baltija Publishing”, 2020. P. 89–92 (0,19 друк. арк.).

13. Молоток І. Ф. Ідентифікація бенчмаркінг-кластеру країн у контексті реформування місцевих податків і зборів в Україні. *Глобалізація: співвідношення міжнародних та національних економічних інтересів* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : МГУ, 2020. С. 158–160 (0,15 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Молоток І. Ф. Методичні засади забезпечення фінансової самодостатності місцевих бюджетів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Сумський державний університет, Суми, 2020.

У дисертації проаналізовано основні тенденції та проблеми функціонування системи місцевих фінансів в Україні; здійснено трендовий, компаративний та бібліометричний аналіз понятійно-категоріального апарату у сфері фінансової децентралізації та її зв'язку з фінансовою самодостатністю місцевих бюджетів; запропоновано комплексну систему оцінювання фінансової самодостатності місцевих бюджетів, що дозволила порівняти її рівень в Україні з іншими країнами, а також здійснити компаративний аналіз для найбільших міст Сумської області; виявлено закономірності її впливу (комплексно та поелементно) на показники економічного, інвестиційного та інноваційного розвитку країни; розроблено пропозиції щодо удосконалення системи місцевих податків і зборів, а також системи фінансового вирівнювання в Україні.

Ключові слова: місцевий бюджет, фінансова децентралізація, місцеві фінанси, фінансова самодостатність місцевих бюджетів.

SUMMARY

Molotok I. F. Methodical background of ensuring fiscal autonomy of local budgets. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Economics in specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – Sumy State University, Sumy, 2020.

The scientific novelty of the obtained results lies in the development of scientific and methodological principles and applied tools for evaluation and provision of local budget fiscal autonomy.

It was developed a comprehensive two-level system of evaluation of local budget fiscal autonomy, based on relevant indicators for measuring the quality of income and expenditure of local budget, determined on the basis of the Cronbach's alpha test, taking into account the results of benchmarking analysis of best domestic and foreign practices and ranked based on the Fishburne method. This allows us to assess the overall level of local budget fiscal autonomy in Ukraine, as well as to monitor the progress of the reform of fiscal decentralization in relation to individual administrative-territorial units that forms the basis for international (first level) and domestic (second level) comparative analysis.

It also were improved methodological principles of substantiation of the role and place of local budget fiscal autonomy in the development of the economy, which differs from the existing ones by building a system of linear regression dependencies for Ukraine and a sample of European countries (based on a panel data model with random effects) of the local budget fiscal autonomy indicator and its components (revenue and expenditure decentralization, tax autonomy, independence from intergovernmental transfers, the ratio of local budget own expenditures to their own revenues) on parameters of investment attractiveness and economic development of the country. This allows us to identify macroeconomic indicators that are most sensitive to changes in the local budget fiscal autonomy and its components, which forms the basis for adjusting the directions of local finance reform in Ukraine.

Besides, it was improved the methodological basis for determining the directions of reforming local taxes and fees in Ukraine, which in contrast to the existing implemented on the basis of benchmarking analysis of a group of unitary European countries, determined by Ward's hierarchical clustering method taking into account similarities in tax autonomy levels. This allowed forming specific proposals for reforming in Ukraine the structural and organizational aspects of the collection of real estate tax, transport tax and tourist tax, as well as taxation of real estate sales.

Moreover, it was developed scientific bases of substantiation of vectors of reforming fiscal equalization system in Ukraine, which, unlike other approaches, is carried out on the basis of a comparative analysis of the tightness of variation in the levels of tax, revenue and expenditure decentralization. This allowed formalizing proposals of improvement the mechanisms equalization of tax and expenditure capacity of administrative-territorial units in order to strengthen the local budget fiscal autonomy.

It was further developed theoretical principles of development of the theory of fiscal decentralization and local budget fiscal autonomy, which differ from the existing by systemic combination of trend (Google Trends), bibliometric (VOSviewer v.1.6.10) and comparative (Google Books Ngram Viewer) analysis. This allowed identifying and formalize the contextual (identified reasons and periods of change of interest in the issues of fiscal decentralization, budget transparency and local budget fiscal autonomy,

the dominant areas of research in this area and cross-sectoral cohesions) and evolutionary (in the coordinate system "period of research – their content – their geography") patterns, to carry out clustering of research networks by affiliation of scientists (geographical and institutional aspects), to identify leaders of scientific schools.

It was also further developed methodological tools for determining the components of the local budget fiscal autonomy, which act as catalysts for accelerating the level of innovative development of the country, which, unlike other approaches, is based on a combination of Hausman test, correlation analysis tools and panel data regression modeling (model with fixed effects), provides for the formalization of the impact on the index of innovative development of the country both composite indicator of local budget fiscal autonomy, and its components. This allowed us to identify components of local budget fiscal autonomy that are innovatively attractive.

Key words: local budget, fiscal decentralization, local finance, local budget fiscal autonomy.

Підписано до друку 02.11.2020.

Формат 60×90/16. Ум. друк. арк. 1,1. Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.